

А. О. Гуторов,
д. е. н., с. н. с., провідний науковий співробітник відділу організації менеджменту,
публічного управління та адміністрування, ННЦ "Інститут аграрної економіки"
ORCID ID: 0000-0002-6881-4911

DOI: 10.32702/2306-6806.2020.3.4

КОРПОРАЦІЇ В СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ: КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ДИСКУРС

A. Hutorov,
Doctor of Economic Sciences, Senior Scientific Researcher, Leading Researcher
of the Department of Management Organization and Public Administration,
National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics"

CORPORATIONS IN A SOCIO-ECONOMIC SYSTEM: CONCEPTUAL-THEORETICAL DISCOURSE

Узагальнено сутність і генезу розвитку корпорацій. Показано, що корпорації еволюціонували від простих акціонерних форм і картельних змов до мережевих мета-організацій, що охоплюють всі ланки суспільного відтворення й управління. Транснаціоналізація корпорацій дає змогу розглядати найбільші з них як економічно могутні міждержавні утворення, що здатні за своїм потенціалом конкурувати з окремими країнами, впливати на перебіг політичного життя й формування публічних, суспільних і колективних інститутів. Здійснено структурно-організаційне позиціонування корпорації в суспільно-економічній системі. На базі узагальнення основних підходів до змістового поліморфізму корпорації детерміновано її як організаційну форму інституційного забезпечення системної конкурентоспроможності й інноваційного типу розвитку соціально-економічної системи з вертикально інтегрованою моделлю розширеного відтворення сукупного капіталу. Обґрунтовано, що корпорація як специфічний метод господарювання і економічний агент є окремою формою усупільнення виробництва, що завдяки горизонтальній і вертикальній централізації забезпечує поглиблення суспільного поділу праці, організацію відтворення капіталу, формування стійких інтеграційних мережевих відносин інституціоналізує суспільно-економічні відносини на всіх рівнях ієрархії.

The essence and genesis of corporate development are generalized. The evolution of forms of economic activity organization shows that corporations have emerged in the process of deepening a social division of labor, developing trade, competition and globalization. They have evolved from simple shareholder forms and cartel conspiracies to networking meta-organizations spanning all levels of social reproduction and management. Transnationalisation of corporations makes it possible to view the largest of them as economically powerful interstate agents capable of competing with individual countries, influencing the flow of political life and forming public, social and collective institutions.

Structural and organizational positioning of the corporation in a socio-economic system was carried out. Based on generalization of main approaches to the substantive polymorphism of the corporation, it was determined as an organizational form of institutional support for systemic competitiveness and innovative type of development of socio-economic system with vertically integrated model of extended reproduction of aggregate capital. It is substantiated that the corporation as a specific method of management and economic agent is a separate form of socialization of production, which, due to horizontal and vertical centralization, provides for deepening of social division of labor, organization of capital reproduction, forming of stable integration network relations, institutionalizes socio-economic relations at all levels.

It is proved that failure to taking into account the main determinants of the structural and organizational positioning of the corporation in the socio-economic system leads to a simplified understanding of the essence of corporate structures, making it impossible for them to identify and develop an effective state policy of development and regulation of excessive corporatization of the economy.

It is substantiated that the corporate model of the economy is progressive, forms the potential of international competitiveness, enables the state to develop on the basis of neo-industrialization in the conditions of effective public, social and collective institutions.

Ключові слова: корпорація, корпоративні відносини, корпоратизація, корпоратизм, корпоративний інститут, суспільно-економічна система.

Key words: corporation, corporate relations, corporatization, corporatism, corporate institute, socio-economic system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Однією із основних тенденцій розвитку світової економіки з середини ХХ ст. і донині залишається корпоратизація. Національне господарство провідних країн світу стає дедалі більше дуально поляризованим, де, з одного боку, домінують великі корпорації, а з другого — малий і мікробізнес.

Відповідно до указу Президента України "Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року" від 30.09.2019 р. № 722/2019, з метою забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина необхідно забезпечувати дотримання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, зокрема сприяти поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх, всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям. Поставлені Президентом України завдання можна успішно вирішити на базі корпоративних форм господарювання й публічно-приватного партнерства, зокрема з транснаціональними корпораціями.

Формування інтеграційної багатуукладності, що здійснюється шляхом корпоратизації для забезпечення конкурентоспроможності агропромислового виробництва є одним із ключових аспектів стратегічного бачення аграрного устрою України на засадах сталого розвитку сільських територій, визначеного у проєкті Стратегії розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні на період до 2025 року, розробленої відповідно до наказу Президента НААН від 04.02.2016 р. № 17.

Зважаючи на це, узагальнення сутності корпорації та її структурно-організаційного позиціонування в суспільно-економічній системі є актуальними проблемами сучасних економічних досліджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню проблем розвитку корпорацій в суспільно-економічних системах присвятили свої праці А. Алчіан, Дж. Бернхем, Т. Веблен, Дж. Гелбрейт, С. Гросман, Г. Демсець, М. Дженсен, П. Друкер, Дж. Коммонс, Р. Коуз, Р. Ліфман, К. Маркс, Дж. Мур, Г. Мінз, Д. Норт, С. Пейович, Дж. Стігліц, А. Тоффлер, О. Уільямсон, Ю. Фам, О. Харт, М. Хеммер, Б. Хорват та багато інших. Серед здобутків вітчизняних учених передусім слід звернути увагу на роботи О. Барановського, А. Гальчинського, В. Геєця, В. Голікова, А. Гриценка, С. Грудницької, Ю. Кіндзерського, М. Кизима, В. Македона, В. Мамутова, С. Мочерного, Ю. Пахомова, О. Пилипенка, О. Поважного, О. Попова, М. Радевої, Ю. Уманців, Л. Федулової, А. Чухна.

Ученими донині сформовано базовий тезаурус корпоративних відносин, досліджено сутнісні детермінанти корпорацій та розроблено моделі корпоративного управління. Водночас потребують систематизації теоретичні засади генезису корпорацій, здійснення їх концептуального позиціонування в суспільно-економічній системі.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення й систематизація парадигмальних засад корпорації та здійснення її концептуального позиціонування в суспільно-економічній системі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Незважаючи на тривалу наукову дискусію, і донині сутність корпорації є предметом досліджень багатьох провідних учених світу. У цілому, термін "корпорація" походить з латинських "corporatio" — "зв'язок, поєднання частин", "corporare" — "втілювати; поєднувати" й "corpus" — "суспільна організація" та означає замкнену групу осіб, об'єднану певними інтересами.

Дослідники історико-правової генези корпоративної ще не дійшли згоди, коли саме виникли корпоративні об'єднання. Так, Н. Давиденко першим етапом розвитку системи корпоративних відносин визначила утворення пайових об'єднань у землеробстві й морській торгівлі Месопотамії та Давньому Китаї (близько 2 тис. років до н.е.), що можна вважати прообразами акціонерних товариств [1, с. 36]. У Давньому Римі функціонували колективні підприємства корпоративного типу: асоціації, союзи, ремісничі гільдії, торгово-промислові палати [2, с. 60]. Вітчизняний учений О. Поважний зазначив, що першими корпоративними об'єднаннями господарських товариств були купецькі гільдії VI—XII ст., що здійснювали окремі функції кертелів (захист членів, спільна конкурентна боротьба, регулювання й монополізація ринку, встановлення цін) [3, с. 5—6]. Дослідження Я. Функа, В. Михальченка й В. Хвалея [4], а також вчених ННЦ "Інститут аграрної економіки" показують, що основні риси корпорацій мали до того ж середньовічні французькі борошномельні пайові товариства (XII—XIV ст.) та італійські корпоративні об'єднання державних кредиторів (maone та montes; XIV ст.). Протягом XV—XVII ст. розвиток торгівлі спричинив необхідність акумуляції капіталу, що обумовило розвиток пайових товариств корпоративного типу в Англії й Голландії.

Розвиток класичних акціонерних товариств (корпорацій) В. Голіков справедливо пов'язує із заснуванням у європейських країнах колоніальної епохи XVII ст. Ост-Індської компанії (Британська — 1600 р.; Голландська — 1602 р.; Данська — 1616 р.; Португальська — 1628 р.; Французька — 1664 р.) [5]. Діяльність цих перших корпорацій привела до пришвидшення первинного нагромадження капіталу, формування основних засад монополістичної конкуренції в сфері торгівлі. У XVII ст. акціонерні корпоративні відносини розповсюдилися й на банківську сферу. В Україні перші корпоративні структури виникли тільки в XIX ст.

Протягом У XVII—XIX ст. практика реалізації корпоративних відносин породила класичні форми монополістичних об'єднань (картелі, пули, синдикати, трести). Також у провідних країнах світу почалися напрацювання перших законодавчих норм антимонопольного регулювання.

У XIX ст. корпорації стали розглядатися як інструмент оптимізації податкового навантаження, що привело до появи кооперативних форм корпоратизації, S-корпорацій, C-корпорацій, стратегічних корпоративних

партнерств тощо. У 1870-х рр. у США створили перші холдингові компанії, основною метою яких було управління акціонерними корпораціями шляхом одержання права вирішального голосу й контролю над господарсько-фінансовою діяльністю через контрольні пакети їхніх акцій [4, с. 377]. Однак бурхлива корпоратизація економіки без належного державного регулювання спричинила монополізацію основних товарних ринків. Для розв'язання цієї проблеми у Канаді ухвалили "Закон про конкуренцію" (1889 р.), у США — прийняли антимонопольні закони: "Закон Шермана" (1890 р.) й "Закон Клейтона" (1914 р.) тощо.

Дальший розвиток корпоратизації у ХХ—ХХІ ст. інституційно оформився у вигляді конгломератів, концернів, транснаціональних корпорацій, адхократичних мультихолдингів, проте в їх основі лежать акціонерні корпоративні відносини, а також базові принципи побудови корпорацій, розміщення продуктивних сил й розвитку інтеграційних відносин.

Формування наукових концепцій корпоративних відносин, як зазначив Ю. Уманців, почалося не у період виникнення перших корпорацій, а у ХVІІІ ст., після їхнього поширення у світовій господарській практиці [6, с. 9]. Одні з перших напрацювань у сфері корпоративних відносин належать А. Сміту. Він висунув тезу, що від керівників акціонерних корпорацій не можна очікувати значної обережності в управлінні капіталом, як це характерно для власників приватних підприємств. Відтак недбалість і марнотратство, ставлення власних інтересів понад корпоративні, певна безконтрольність найманих управлінців будуть завжди притаманні корпораціям і акціонерним товариствам [7, с. 691]. Досліджуючи закономірності й генезу капіталістичного нагромадження К. Маркс довів не тільки економічну необхідність і доцільність концентрації й централізації капіталу, а й безальтернативність корпоратизації з погляду економічного прогресу. Саме завдяки централізації капіталу шляхом акціонування можлива його концентрація в найкоротший строк, а значить пришвидшується його відтворення та стає можливим реалізація масштабних суспільно значущих економічних проектів [8, с. 641—642]. До того ж історична тенденція капіталістичного нагромадження показує, що індивідуальний спосіб виробництва на засадах приватної власності, особливо в сільському господарстві, унеможливує концентрацію засобів виробництва й землі, кооперацію й поглиблення поділу праці, розвиток продуктивних сил [8, с. 771]. В умовах капіталістичного способу виробництва приватна власність поступається корпоративній. Тільки в умовах концентрації й централізації капіталу стають можливими застосування інновацій, раціональне використання землі, економія засобів виробництва, поглиблення поділу праці та його комбінування, інтернаціоналізація суспільного виробництва [8, с. 772] тощо. Звідси випливає, що корпоратизація економіки, а згодом і транснаціональна корпоратизація мають стати основою суспільно-економічної капіталістичної формації з вертикальною інтеграцією розширеного відтворення.

Істотний внесок у теорію корпоратизації зробив Р. Ліфман. Учений показав, що основою корпорацій є вартість сукупного капіталу, що приносить дохід. Для юридичного закріплення прав власності на капітал і доходу, що він приносить, ринкового обігу й динамічної оцінки ринкової цінності капітальних благ використовують цінні папери, які Р. Ліфман назвав фондами [9, с. 3]. Знеособлення капіталу, його фондизація дають, з одного боку, можливості для безмежної концентрації капіталу, з іншого боку, формують прошарок власників цінних паперів, які загалом не беруть участі в управлінні централізованим капіталом, але отримують дохід у вигляді ренти [9, с. 6, 7]. Відповідну модель капіталізму, де панують акціонерні (фондові) відносини, Ліфман називав "фондовий капіталізм", основними інституційними

одинаціями якого є "товариства для участі в капіталі", "товариства для фінансування капіталу", "товариства для інвестування капіталу", "товариства для контролю за капіталом" й "товариства для переймання і обігу капіталу" [9]. Іншими словами, "фондовий капіталізм" є основним елементом корпоративного й суспільно-корпоративного капіталізму, а його інституції представлені основними фінансовими й інфраструктурними інститутами фондового ринку, власне корпораціями акціонерного типу й власниками цінних паперів.

Світова практика діяльності корпорацій в різних секторах економіки довела прогресивність цієї форми господарювання, а також загалом підтвердила висновків класиків і неокласиків про беззаперечні переваги крупномасштабного виробництва над малим, зокрема в сільському господарстві. Реалізація корпоративних та інтеграційних відносин у формі бізнес-груп, холдингів, мережових структур та стратегічних альянсів супроводжується концентрацією корпоративної власності. У результаті формується розгалужена, ланцюгова ієрархічна система ("зверху — до низу") прав власності, яку Г. Алмейда та Д. Волфензон називають пірамідалною власністю [10, с. 2637—2638]. В основі пірамідалної власності лежить група пов'язаних осіб (переважно родина), що використовує ієрархію (піраміду) для відокремлення грошових потоків ренти від прав голосу акціонерів. Відтак створена ними в зоні спеціальної юрисдикції материнська компанія засновує або афіліює інші підприємства, даючи змогу реальним власникам одержати контроль над фінансовими й рентними потоками, а також розподілити ці наддоходи винятково між мініоритарними акціонерами материнської компанії.

На відміну від неокласиків, інституціоналісти розглядають корпорації не як підприємства з розподіленими правами власності, а як суспільні інститути, що покликани знаходити й реалізовувати ефективні підприємницькі рішення. Так, Дж. Коммонс вважав корпорації різновидом інститутів колективної дії. Водночас корпоративні колективні дії можуть сформувати такі норми й правила взаємопов'язаних економічних відносин, які будуть досконаліші, ефективніші, більш тривкі й впливові, ніж політичні і державні інституції [11, с. 649]. На думку А. Сірка, перехід від індивідуальної до корпоративно-акціонерної форми господарювання пов'язаний із "розщепленням" і водночас збагаченням "пучка" прав власності [12]. Стейкхолдери корпорацій до того ж набувають можливостей прямого чи опосередкованого впливу на діяльність компанії, права на частку у фінансовому результаті економічної діяльності.

Інший підхід передбачає розгляд корпорацій з погляду вертикальної координації. Загалом видами вертикальної координації є ринки, ієрархії та мережеві організації. Ринок застосовують у разі купівлі-продажу стандартної продукції, що не потребує передачі значного обсягу інформації про товар. Як справедливо стверджують вчені ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", ієрархії є іманентними мережам, однак вони дихотомічно пов'язані, включаючи одна одну. До того ж ієрархія сприяє інтеграції окремих елементів в єдину економічну систему, а мережа створює можливості для виокремлення частин цього цілого [13, с. 21]. З цього випливає, що ієрархія і мережі відображають організаційну та інтеграційну сутність корпорацій. До того ж, на думку М. Проуза, мережева координація можлива у трьох основних варіаціях: відносні зв'язки між підприємствами з утворенням стратегічного партнерства, внутрішньогосподарські зв'язки за умов зворотної вертикальної інтеграції, а також модульні зв'язки, коли потреби замовника задовольняють без істотних інвестицій, але з формуванням ланцюга додаткової вартості [14, с. 34].

Корпоратизація економіки, створення корпоративних інституцій передбачають не лише трансформації прав власності, а й тісно пов'язані з потоками трансак-

ційних витрат, що виникають при цьому. Відповідно до вчення Р. Коуза, економічною природою фірми є виробничі та невиробничі витрати пов'язані з використанням механізму цін, витрати на здійснення трансакційного обміну на відкритому ринку тощо. У своїх дослідженнях Р. Коуз зазначав, що до трансакційних належать витрати на пошук інформації, покупців і продавців; витрати, пов'язані з укладенням та обслуговуванням контрактів; витрати, пов'язані із захистом прав власності і доведення своєї правоти; витрати на контроль діяльності контрагентів, зокрема й контролю якості продукції; витрати, пов'язані із опортуністичною поведінкою контрагентів [15, с. 33—53]. Послідовник Р. Коуза, лауреат Нобелівської премії в галузі економіки О. Уільямсон розумів корпорацію як продукт серії організаційних інновацій, метою і результатом яких є мінімізація трансакційних витрат [16, с. 436]. Розвиваючи ідеї Б. Хорвата, О. Уільямсон зазначив, що корпорації розвивають вертикальну інтеграцію з метою контролю цін та інших умов пропозиції, а тому вони завжди намагаються інтерналізувати ухвалення всіх рішень щодо виробництва, придбання, збуту й фінансування [16, с. 378]. До укладення корпоративних контрактів, на його думку, спонукають провали ринку та недосконалість ринкових механізмів, причинами яких є людські, трансакційні та адміністративні витрати [17, с. 317—320]. До трансакційних чинників належать невизначеність, специфічність активів, інформаційна переваженість, нерівномірність розподілу фірм на ринку і частота здійснення обмінних трансакцій. Спонукальними мотивами до прямої чи контрактної (прихованої) корпоративізації є вирішення проблем "подвійної надбавки", "безкоштовних" учасників договірних відносин ("дистриб'юторів-безбілетників" та "виробників-безбілетників") та "надлишкової конкуренції між дистриб'юторами" [18, с. 103—104].

Людський фактор впливає через механізми обмеженості раціонального вибору, опортуністичної поведінки та стану ринкової кон'юнктури. З іншого боку, підвищення ролі людини в процесах корпоративізації приводить не лише до формування людського капіталу корпорацій, а й до трансформації індустріальних корпорацій ("техноструктур" Дж. Гелбрейта) на інноваційні гнучкі "корпорації знань" ("креативні корпорації"). Як зазначив М. Хеммер, сучасна корпорація — це більше, ніж сукупність процесів, набір видів продукції й послуг чи об'єднання людей; корпорація — це також і людське суспільство, що характеризується унікальною корпоративною культурою, яка є "душею компанії" [19, с. 153]. Поряд із розвитком корпоративної культури ціллю таких корпорацій є управління їх діловою репутацією — гудвілом, що нині має тісний зв'язок з ринковою вартістю компанії, її брендів і торгових марок.

У такому широкому розумінні корпорація майже дефакто отожднюється з організацією. Цієї позиції приримуються й вітчизняні дослідники корпоративного управління А. Довгань, В. Пастухова й А. Савчук, зазначаючи, що "корпорація — це сукупність осіб, що об'єдналися для досягнення загальних цілей, здійснення спільної діяльності та утворюють самостійний об'єкт права — юридичну особу" [20, с. 71]. Слід наголосити, що такий підхід до тлумачення сутності корпорацій покладено у чинну методологію системи національних рахунків ООН. Зокрема термін "корпорація" охоплює корпорації, що засновані як юридичні особи, а також кооперативи, товариства з обмеженою відповідальністю, умовні резидентські одиниці й квазікорпорації. Водночас юридично корпорації можуть бути власне корпоративними, корпоративними підприємствами, державними підприємствами, державними корпораціями й компаніями, товариствами з обмеженою відповідальністю, компаніями з закритим капіталом [21, с. 67—68]. Поряд із системою національних рахунків корпоративний сектор виокремлено й в національній економіці. Так, згідно з Класифікацією інституційних секторів економіки Украї-

ни, корпорації — це інституційні одиниці, що створені спеціально з метою ринкового виробництва товарів та послуг і є джерелом прибутку чи іншої фінансової вигоди для своїх власників. Квазікорпорації — це унітарні підприємства, тобто такі, що створюються одним засновником (власником), а в усьому іншому не відрізняються від корпорацій. Корпорації знаходяться у приватній власності акціонерів і пайовиків, відповідальність кожного з яких обмежена розміром капіталу, вкладеного в акції. Корпоративними є різні види господарських товариств, кооперативи, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб. Корпорації зайняті або виробництвом, або нагромадженням (або і тим, і іншим), але не кінцевим споживанням. Корпорації поділяються на фінансові, які головним чином надають фінансові послуги, і нефінансові, які переважно виробляють товари та надають інші (нефінансові) послуги. Квазікорпораціями є державні, комунальні та приватні підприємства, підприємства споживчої кооперації, а також іноземні підприємства.

У вузькому сенсі корпорацію розуміють як форму господарювання, що має свої особливості організаційної будови і капіталопотоків. Наприклад, на думку М. Гольберга, корпорація є юридичною особою, що являє собою об'єднання власників капіталу для здійснення певної діяльності [22, с. 98]. За визначенням С. Мочерного, корпорація — це колективна форма капіталістичних підприємств, яка існує у формі акціонерних товариств [23, с. 85]. Відповідно до ст. 120 Господарського кодексу України, корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації. Загалом ми поділяємо точку зору Ю. Уманців, який вважає, що у вузькому розумінні на мікрорівні у науковій літературі корпорації тлумачать як господарські товариства, комерційні організації, особливий різновид акціонерних товариств, що мають транснаціональний характер виробництва й великі розміри; вид організації, які характеризуються певною корпоративною культурою й істотною централізацією управління; господарські системи, що містять у собі три основні ланки: фінансову, промислово-торговельну й управлінську. До того ж об'єднання кількох юридичних осіб вважають метакорпорацією [6, с. 26].

Заслугує на увагу також підхід до розуміння сутності корпорації, що базується на інституційному оформленні інтеграційних відносин. Так, на думку С. Кукури, корпорація є однією з найбільш масштабних форм інтеграції підприємств шляхом об'єднання акціонерних товариств й інших суб'єктів господарювання з різних секторів економіки з метою узгодженої політики спільної скерованої багатопрофільної діяльності [24, с. 57—58]. Як зазначили В. Мамутов та С. Грудницька, корпорація являє собою господарську систему, в якій її центр і правління виступають у ролі органу господарського управління, що формується й набуває свого статусу в результаті багатосторонньої угоди господарських організацій — засновників цієї системи. До того ж у середині корпорації встановлюються інтеграційні відносини горизонтального типу, водночас, за наперед визначеним в установчих документах колом питань, зберігається обов'язок членів об'єднання виконувати вказівки створеного ними центра (вертикальні зв'язки) [25, с. 47]. Ми поділяємо думку П. Бураяка, що "корпорацією є підприємницька структура, в якій відносини партнерства доведені до досконалості" [26, с. 200]. До того ж "...корпоративна форма організації підприємницької діяльності, яка є домінуючою в світі в застосуванні до великих за масштабами діяльності підприємств, відкриває широкі можливості щодо більш складного моделювання міжфірмових відносин, використовуючи безліч варі-

Рис. 1. Сутнісні ознаки корпорації

Джерело: узагальнив автор на основі досліджень Ю. Уманців [6, с. 27] й О. Пилипенка [27, с. 38].

антів створення інтегрованих корпоративних структур, заснованих на перевагах корпорації" [26, с. 200].

Як вірно зазначають Ю. Уманців і О. Пилипенко, нині корпорацію необхідно розглядати у юридичній площині з урахування тріади економічних, соціальних цілей та інституційного підґрунтя її функціонування (рис. 1).

Так, корпорація є юридичною особою. Економічною метою її створення є формування, збереження та підвищення вартості. У соціальному аспекті корпорація являє собою товариство із загальними та індивідуальними інтересами економічних суб'єктів, що її створили. Інституціоналізація ж корпорацій виступає системоутворювальним базисом ринкової економіки, який трансформує основні суспільні інститути [27, с. 38]. Також необхідно зазначити, що в системі романо-германського права організації, суб'єкти цивільного права, що здатні від свого імені набувати майнових і особистих немайнових прав і нести обов'язки та самостійно брати участь у правовідносинах, бути позивачем та відповідачем у суді, визначені як "юридичні особи". У світовій господарській практиці формальні об'єднання підприємств називають корпораціями, для яких характерні акціонерний (пайовий) капітал, пайова участь у розподілі прибутків (збитків), єдиний управлінський центр, колегіальне ухвалення управлінських рішень відповідно до кількості акцій.

У корпоративних структурах акціонерного типу обсяг прав контролю в цілому визначений відповідно до норм Закону України "Про акціонерні товариства", однак, водночас, істотно залежить від низки екзогенних чинників. Пакети акцій розміром понад 10 % дають змогу їх власникам здійснювати значні правочини, а понад 50 % — ухвалювати вирішальні рішення корпоративного управління.

Для корпоративних структур неакціонерного типу рівень корпоративного контролю законодавчо майже не визначений. У такому разі істотний вплив мають установчі документи, пайові цінні папери (крім акцій), а також формальні й неформальні угоди між засновниками, власниками та кінцевими бенефіціарами й стейкхолдерами.

Узагальнення основних підходів до змістового поліморфізму корпорації дає змогу позиціонувати її як організаційну форму інституційного забезпечення системної конкурентоспроможності й інноваційного типу розвитку соціально-економічної системи з вертикально інтегрованою моделлю розширеного відтворення сукупного капіталу (рис. 2).

Отже, корпорація як специфічний метод господарювання і економічний агент є окремою формою усупільнення виробництва, що завдяки горизонтальній і вертикальній централізації забезпечує поглиблення суспільного поділу праці, організацію відтворення капіталу, формування стійких інтеграційних мережевих відносин інституціоналізує суспільно-економічні відносини на всіх рівнях ієрархії.

На думку вчених ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України, корпоративна форма власності інституціоналізувалася як майже ідеальна форма вирішення діалектичного протиріччя приватного господарювання: між постійно зростаючою потребою збільшувати функціонуючий продуктивний капітал і обмеженістю можливостей окремих індивідуальних капіталів

задовольнити цю потребу [13, с. 268]. Поміж цього, визначальною є роль корпорацій в інноваційному розвитку економіки. Так, В. Геєць справедливо зазначив, що не малі інноваційні фірми, а транснаціональні корпорації нині є основними суб'єктами технологічного прогресу, головним джерелом трансферу технологій [28, с. 490]. На думку В. Карачаровського, з погляду інноваційного розвитку національної економіки дуже важлива наявність у ній достатньої кількості вертикально інтегрованих корпоративних структур, які водночас конкурують між собою [29, с. 14]. Загалом продовжуючи попередню думку, Ю. Кіндзерський показав, що основними гравцями світової економіки є інтегровані бізнес-групи, які об'єднують у собі можливості для реалізації масштабних інноваційних проектів та організації потужного виробництва, здатного задовольнити потреби внутрішнього і зовнішнього ринку [30, с. 15]. У таких умовах "держава як абстрактна корпорація поступово перетворюється на одну з інших численних корпорацій, до яких переходить частина державних функцій, наприклад, соціальних, освітніх тощо" [30, с. 15].

Отже, розвиток корпорацій в сучасному економічному світі є прогресивним. Корпорації еволюціонували від простих акціонерних форм і картельних змов до мережевих мета-організацій, що охоплюють всі ланки суспільного відтворення й управління. Транснаціоналізація корпорацій дає змогу розглядати найбільші з них як економічно могутні міждержавні утворення, що здатні за своїм потенціалом конкурувати з окремими країнами, впливати на перебіг політичного життя й формування публічних, суспільних і колективних інститутів. Невраховання основних детермінант структурно-організаційного позиціонування корпорації в суспільно-економічній системі призводить до спрощеного розуміння сутності корпоративних структур, унеможливлення їх ідентифікації й розроблення ефективної держаної політики розвитку й регулювання надмірної корпоративізації економіки.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Еволюція форм організації господарської діяльності свідчить, що корпорації виникли в процесі поглиблення суспільного поділу праці, розвитку торгівлі, конкуренції та глобалізації. Нині корпорація виступає як специфічний метод господарювання і економічний агент, є окремою формою усупільнення виробництва, що завдяки горизонтальній і вертикальній централізації забезпечує поглиблення суспільного поділу праці, організацію відтворення капіталу, формування стійких інтеграційних мережевих відносин інституціоналізує суспільно-економічні відносини на всіх рівнях ієрархії. В організаційній площині корпорації є ієрархічною мережевою мета-організацією, формою інституційного забезпечення системної конкурентоспроможності й інноваційного типу розвитку соціально-економічної системи з вертикально інтегрованою моделлю розширеного відтворення сукупного капіталу, в інституційній — суспільним інститутом колективної дії. Корпоративіська модель економіки є прогресивною, формує потенціал міжнародної конкурентоспроможності, дає змогу державі розвиватися на засадах неоіндустріалізації в умовах дієвих публічних, суспільних і колективних інститутів.

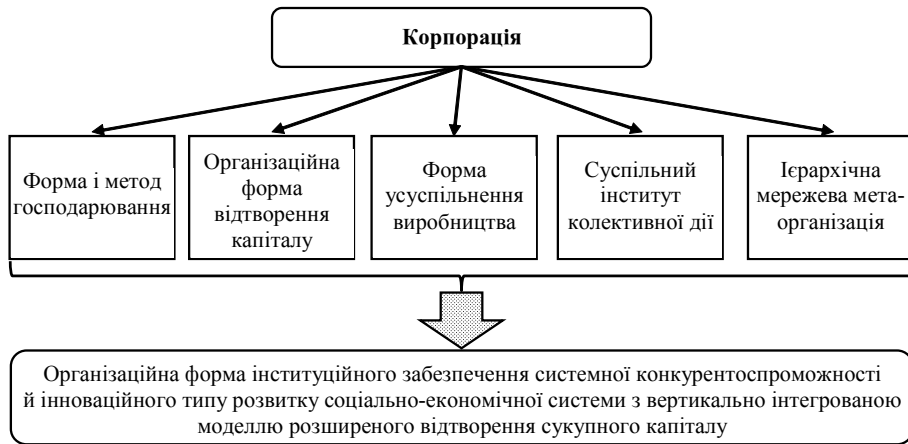

Рис. 2. Структурно-організаційне позиціонування корпорації в суспільно-економічній системі

Джерело: розробив автор.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є розробка стратегічних пріоритетів управління розвитком корпорацій в секторах національної економіки, а також обґрунтування науково-методичних основ ідентифікації корпоративних суб'єктів господарювання з розподіленими правами власності й контролю.

Література:

1. Давиденко Н.М. Фінансове забезпечення розвитку корпоративного управління в аграрному секторі економіки України. Київ: ЦП "Компринт", 2013. 430 с.
2. Петров Ю.А. Реформа корпоративних інститутів і створення соціального ринкового господарства. Російський економічний журнал. 2000. № 4. С. 58—75.
3. Поважний А.С. Трансформаційні процеси корпоративного управління. Донецьк: Інститут економіки промисловості НАН України, 2001. 290 с.
4. Функ Я.И., Михальченко В.А., Хвалеї В.В. Акціонерне общество: история и теория (диалектика свободы). Минск: Амалфея, 1999. 607 с.
5. Розвиток корпоратизму і корпоративних відносин в економіці України / за ред. В.І. Голікова. Київ: Ін-т економ. прогноз. НАНУ, 2003. 304 с.
6. Уманців Ю.М. Корпоративні структури у глобальному конкурентному просторі. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2012. 410 с.
7. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва: Эксмо, 2007. 960 с.
8. Маркс К. Капитал. Критика политической экономики / предисл. Ф. Энгельса; пер. И.И. Скворцова-Степанова. Москва: Политиздат, 1969. Т. I. Кн. I. Процесс производства капитала. VIII, 907 с.
9. Лифман Р. Фондовый капитализм. Общества для участия и финансирования / под ред. А.Б. Штерна. Москва; Ленинград: Гос. изд-во, 1930. LX, 424 с.
10. Almeida H.V., Wolfenzon D. A Theory of Pyramidal Ownership and Family Business Groups. The Journal of Finance. 2006. Vol. LXI. No. 6. Pp. 2637—2680.
11. Commons J. R. Institutional Economics. The American Economic Review. 1931. Vol. 21. No. 4. Pp. 648—657.
12. Сірко А.В. Корпоративні відносини в перехідній економіці: проблеми теорії і практики. Київ: Імекс, 2004. 414 с.
13. Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем / Т.И. Артёмова [и др.]; под ред. А.А. Гриценко. Киев: Ин-т экон. и прогнозир. НАН Украины, 2013. 580 с.
14. Prowse M. Contract Farming in Developing Countries. A Review. Saint-Hilaire-le-Chatel: L'imprimerie de Montligeon, 2012. 98 p.
15. Природа фирмы: К 50-летию выхода в свет работы Р. Коуза "Природа фирмы" / под ред. О.И. Уильямсона, С.Дж. Уинтера. Москва: Дело, 2001. 360 с.

16. Уильямсон О.И. Экономические институты капитализма: Фирмы, рынки, "отношенческая" контрактация / под ред. В.С. Катыкало. Санкт-Петербург: Лениндат; CEV Press, 1996. 702 с.
17. Williamson O.E. Markets and Hierarchies: Some Elementary Considerations. American Economic Review. 1973. Vol. 63. No. 2. Pp. 316—325.
18. Бутыркин А.Я. Вертикальная интеграция и вертикальные ограничения в промышленности. Москва: Едиториал УРСС, 2003. 200 с.
19. Hammer M. Beyond Reengineering: How the Process-Centered Organization is changing our Work and our Lives. New York: HarperCollins e-books, 2009. 309 p.
20. Довгань А.Є., Пастухова В. В., Савчук А. М. Корпоративне управління. Київ: Кондор, 2007. 174 с.
21. Система национальных счетов 2008. Нью-Йорк: ООН, 2012. lxii, 764 с.
22. Гольцберг М.А. Акционерные товарищества. Фондовая биржа. Операции с ценными бумагами. Киев: Текст, 1992. 112 с.
23. Економічна енциклопедія / ред. рада: Б.Д. Гаврилишин [та ін.]. Київ: Академія; Тернопіль: Акад. нар. госп-ва, 2001. Т. 2. 848 с.
24. Кукура С.П. Теория корпоративного управления. Москва: Экономика, 2004. 477 с.
25. Мамутов В., Грудницкая С. Корпорация: правовой статус, отличительные особенности. Экономика Украины. 1994. № 2. С. 46—50.
26. Буряк П.Ю. Інтегровані підприємницькі структури: формування, ефективність, потенціал. Львів: Логос, 2007. 468 с.
27. Пилипенко О.І. Корпоративні права в системі бухгалтерського обліку. Житомир: ФОП "Кузьмін Дн. Л.", 2010. 612 с.
28. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. Київ: Ін-т екон. та прогнозів. НАНУ, 2009. 864 с.
29. Карачаровский В. Концентрация капитала и новая экономика. Экономист. 2006. № 12. С. 14—22.
30. Кіндзерський Ю. Економічний розвиток і трансформація промислової політики у світі: уроки для України. Економіка України. 2010. № 6. С. 14—22.

References:

1. Davydenko, N. M. (2013), Finansove zabezpechennia rozvytku korporatyvnoho upravlinnia v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Financial Support for the Development of Corporate Governance in the Agrarian Sector of Economy of Ukraine], Komprynt, Kyiv, Ukraine.
2. Petrov, Iu. A. (2000), "Reform of Corporate Institutions and the Creation of a Social Market Economy", Rossiiskii ekonomicheskii zhurnal, vol. 4, pp. 58—75.

3. Povazhnyi, A. S. (2001), Transformatsionnye protsessy korporativnogo upravleniia [Corporate Governance Transformation Processes], Institut ekonomiki promyshlennosti NAN Ukrainy, Donetsk, Ukraine.
4. Funk, Ia. I. Mikhhalchenko, V. A. and Khvalei, V. V. (1999). Aktcionernoe obshchestvo: istoriia i teoriia (dialektika svobody) [Joint-Stock Company: History and Theory (Dialectic of a Freedom)], Amalfeia, Minsk, Belarus.
5. Holikov, V. I. (2003), Rozvytok korporatyvnykh i korporativnykh vidnosyn v ekonomitsi Ukrainy [Development of Corporatism and Corporate Relations in the Ukrainian Economy], Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NANU, Kyiv, Ukraine.
6. Umantsiv, Yu. M. (2012), Korporatyvni struktury u hlobalnomu konkurentnomu prostori [Corporate Structures in a Global Competitive Space], IAE, Kyiv, Ukraine.
7. Smit, A. (2007), Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov [The Wealth of Nations], Eksmo, Moscow, Russia.
8. Marks, K. (1969), Kapital. Kritika politicheskoi ekonomii. T. I. Kn. I. Protcess proizvodstva kapitala [Capital. Criticism of Political Economy. Vol. 1, Book 1. Capital Production Process], Politizdat, Moscow, Russia.
9. Lifman, R. (1930), Fondovyi kapitalizm. Obshchestva dlia uchastiia i finansirovaniia [Stock Capitalism. Societies for Participation and Financing], Gosudarstvennoe izdatelstvo, Leningrad, Russia.
10. Almeida, H. V. and Wolfenzon, D. (2006), "A Theory of Pyramidal Ownership and Family Business Groups", The Journal of Finance, vol. LXI, no. 6, pp. 2637—2680.
11. Commons, J. R. (1931), "Institutional Economics", The American Economic Review, vol. 21, no. 4, pp. 648—657.
12. Sirko, A. V. (2004), Korporatyvni vidnosyny v perekhidnii ekonomitsi: problemy teorii i praktyky [Corporate Relations in Transitive Economy: Problems of Theory and Practice], Imeks, Kyiv, Ukraine.
13. Gritcenko, A. A. (ed.) (2013), Ierarkhiia i seti v institucionalnoi arkhitektonike ekonomicheskikh sistem [Hierarchy and Networks in the Institutional Architectonics of Economic Systems], Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NANU, Kyiv, Ukraine.
14. Prowse, M. (2012), Contract Farming in Developing Countries. A Review, L'imprimerie de Montligeon, Saint-Hilaire-le-Chatel, France.
15. Williamson, O. E. (ed.) and Winter, S. G. (ed.) (2001), Priroda firmy: K 50-letiiu vykhoda v svet raboty R. Kouza "Priroda firmy" [The Nature of the Firm. Origins, Evolution and Development], Delo, Moscow, Russia.
16. Williamson, O. E. (1996), Ekonomicheskie instituty kapitalizma: Firmy, rynki, "otnoshencheskaia" kontraktatciia [The Economic Institutions of Capitalism. Firms, Markets, Relational Contracting], CEV Press, St. Petersburg, Russia.
17. Williamson, O. E. (1973), "Markets and Hierarchies: Some Elementary Considerations", American Economic Review, vol. 63, no. 2, pp. 316—325.
18. Butyrkin, A. Ia. (2003), Vertikalnaia integratciia i vertikalnye ogranicheniia v promyshlennosti [Vertical Integration and Vertical Constraints in Industry], Editorial URSS, Moscow, Russia.
19. Hammer, M. (2009), Beyond Reengineering: How the Process-Centered Organization is changing our Work and our Lives, HarperCollins e-books, New York, US.
20. Dovhan, L. Ye. Pastukhova, V. V. and Savchuk, L. M. (2007), Korporatyvne upravlinnia [Corporate Management], Kondor, Kyiv, Ukraine.
21. UN (2012), Sistema natsionalnykh schetov 2008 [System of National Accounts 2008], UN Press, New York, US.
22. Goltcberg, M. A. (1992), Aktcionernye tovarishchestva. Fondovaia birzha. Operatsii s tcennymi bumagami [Joint-Stock Partnerships. Stock Exchange. Securities Transactions], Tekst, Kyiv, Ukraine.
23. Havrylyshyn, B. D. (ed.) (2001), Ekonomichna entsyklopediia. Tom 2 [Economic Encyclopedia. Vol. 2], Akademia, Kyiv, Ukraine.
24. Kukura, S. P. (2004), Teoriia korporativnogo upravleniia [Corporate Management Theory], Ekonomika, Moscow, Russia.
25. Mamutov, V. and Grudnitckaia, S. (1994), "Corporation: Legal Status, Distinguishing Features", Ekonomika Ukrainy, vol. 2, pp. 46—50.
26. Buriak, P. Yu. (2007), Intehrovani pidpriemnytski struktury: formuvannia, efektyvnist, potentsial [Integrated Business Structures: Forming, Efficiency, Potential], Lohos, Lviv, Ukraine.
27. Pylypenko, O. I. (2010), Korporatyvni prava v systemi bukhholderskoho obliku [Corporate Rights in the Accounting System], FOP "Kuzmin Dn. L.", Zhytomyr, Ukraine.
28. Heiets, V. M. (2009), Suspilstvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiia vzaiemodii ta rozvytku [Society, State, Economy: Phenomenology of Interaction and Development], Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NANU, Kyiv, Ukraine.
29. Karacharovskii, V. (2006), "Capital Concentration and a New Economy". Ekonomist, vol. 12, pp. 14—22.
30. Kindzerskyi, Yu. (2010), "Economic Development and Transformation of Industrial Policy in the World: Case Study for Ukraine", Ekonomika Ukrainy, vol. 6, pp. 14—22.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2020 р.

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292